

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum
Nagel, A.H.M.

Citation

Nagel, A. H. M. (2020, January 29). *De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/83482>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/83482>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/83482> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Nagel, A.H.M.

Title: De psychochiroloog Julius Spier en de handleeskunde in het interbellum

Issue Date: 2020-01-29

De psychochiroloog Julius Spier

en de handleeskunde in het interbellum

ALEXANDRA NAGEL

De psychochiroloog Julius Spier

en de handleeskunde in het interbellum

ISBN 978 90 361 0599 6

Druk Haveka BV, Alblasterdam

De psychochiroloog Julius Spier

en de handleeskunde in het interbellum

Proefschrift

ter verkrijging van
de graad van doctor aan de Universiteit Leiden,
op gezag van rector magnificus prof. mr. C.J.J.M. Stolker,
volgens besluit van het College voor Promoties
te verdedigen op woensdag 29 januari 2020
klokke 15:00 uur

door

Alexandra Helena Maria Nagel
geboren te Eindhoven
in 1961.

Promotor Prof. em. dr. J.L.F. Gerding
Copromotor Dr. M.J.A. van den Brandt, Radboud Universiteit

Promotiecommissie

Prof. dr. A. van der Braak, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. dr. W.J. Hanegraaff, Universiteit van Amsterdam
Prof. dr. P.J.A. Nissen, Radboud Universiteit
Prof. dr. R.D.N. van Riessen
Dr. G. Siertsema, Vrije Universiteit Amsterdam
Prof. em. dr. K.D.A. Smelik, Universiteit Gent

*Dit werk is opdragen aan drie vrouwen
die onlosmakelijk verbonden zijn aan Julius Spier:*

*Ruth Busse-Spier
Dicky van de Heuvel-de Jonge
en
Hertha Grove-Levi.*

WOORD VOORAF

In 2006 en 2007 schreef ik een viertal artikelen over vier verschillende Joden die buitengewone gaven zouden hebben gehad. Naar aanleiding hiervan vroeg de toenmalige directeur van het Parapsychologisch Instituut in Utrecht, Hans Gerding, mij of ik me al eens had verdiept in de handlezer Julius Spier. Spier was namelijk ook een Jood en aan hem zijn eveneens bijzondere kwaliteiten toegedicht. Mijn antwoord was nee. Nee, ik had me niet in Julius Spier verdiept, ik wist niets van hem. Nieuwsgierig geworden ging ik wel op zoek. Om te beginnen bij Etty Hillesum, want zij vormde mijn eerste ingang naar deze man.

In betrekkelijk korte tijd had ik meer en andersoortige informatie over Spier boven water dan hetgeen ik over hem aantrof bij de studies over Hillesum. Op zich was dat niet vreemd. Mijn aandacht ging uit naar Spier, niet naar Hillesum. Na een publicatie in 2008 hierover in *Het Tijdschrift voor Parapsychologie en Bewustzijns onderzoek*, bleef ik informatie verzamelen. Ik leerde mensen kennen die Spier nog persoonlijk hadden gekend. Er kwamen verhalen, foto's, krantenknipsels en brieven tevoorschijn. En een dik pakket handafdrukken en -analyseverslagen. Een heel bijzonder moment was de ontdekking dat in dit pakket het verslag en de handafdrukken van Etty Hillesum zaten. Het werd steeds duidelijker: Julius Spier was zeer zeker een onderzoek waard.

In oktober 2011 zijn de eerste gesprekken gevoerd om een proefschrift aan de handlezer Spier te wijden. Dat het werk er nu ligt, is mede dankzij het zorgvuldig en kritisch meelesen van mijn twee begeleiders, Hans Gerding en Ria van den Brandt. Beiden hebben enorm veel uren in het project gestoken, veel meer dan ik mocht verwachten. Het onderzoeksonderwerp was dan ook lastig. Er bestaat geen academisch discours over handlezen, wel over esoterie, Carl Gustav Jung (leraar en inspirator van Spier) en Etty Hillesum. We bevonden ons min of meer op onontgonnen terrein. Ondanks alle hobbels onderweg, heerste er tijdens de begeleidingsbijeenkomsten bijna altijd een sfeer van blije verrassing en opwinding over wat in de tussentijd weer boven water was gekomen.

Zonder Hans en Ria had ik dit proefschrift niet tot stand kunnen brengen. Maar ik had dit werk ook niet kunnen voltooien zonder de belangstelling en support van vriendinnen en vrienden, mijn broer en schoonzus, collega's en andere dierbaren. Met name wil ik hier noemen Judith Koelemeijer, voor het redigeren van de tekst, Christa Stevens, voor het printklaar maken van de tekst, Stichting De Zaaier, voor een financiële bijdrage, en natuurlijk mijn paranimmen: Esther Leake-Schellekens, Klaran Visscher en in spirit, Mieke Rehbach. Aan allen mijn oprechte dank!

Alexandra Nagel

INHOUDSOPGAVE¹

Woord vooraf 2

INLEIDING

- 1 Achter de S. van Eddy Hillesum gaat de handlezer Julius Spier schuil 11**
 - 1.1 Julius Spier speelt een cruciale rol in de dagboeken van Eddy Hillesum 11
 - 1.2 Zowel Spier als het handlezen zijn belast met een negatief imago 14
 - 1.3 Een intrigerende en omstreden figuur als Spier vraagt om een nadere beschouwing 17

- 2 Het huidige beeld van Julius Spier is ambigu 20**
 - 2.1 Hillesum: “Hij was net weer zo’n doorvoede Romeinse keizer” 20
 - 2.2 Het contact met Spier heeft Spierclub-leden verrijkt 26
 - 2.3 Voor de uitgave van Hillesums volledige werk zijn mensen geïnterviewd over Spier 29
 - 2.3.1 “Spier was een oude, wat griezelige man waar vrouwen omheen zwermden” 30
 - 2.3.2 “Het was wonderbaarlijk wat hij in je handen zag” 31
 - 2.3.3 “De gesprekken met Spier hebben wel geholpen” 32
 - 2.4 Getuigenissen zijn net levend weefsel 34
 - 2.4.1 Herinneringen aan Spier blijken veranderlijk 35
 - 2.4.2 De getuigenis van Leonie Slatager is beïnvloed door oorlogstrauma’s 36

I EEN HANDLEZER MET CHARISMA

- 3 Spier gebruikt de handanalyse als richtsnoer voor persoonlijke groei 43**
 - 3.1 Het handanalyseverslag van Hillesum is een goed voorbeeld van Spiers handleeskundige methode 43
 - 3.1.1 Object van 3 februari 1941 is een zevenentwintigjarig *Mädchen* 44
 - 3.1.2 Het protocol (handanalyseverslag) is geschreven als een leerdocument 47
 - 3.2 Spier verbindt elementen uit de psychologie aan de handleeskunde 47
 - 3.2.1 Elk onderdeel van de hand heeft betekenis 47
 - handrug, grootte van de hand en consistentie*
 - de duim en vingers*
 - de bergen*
 - hoofdlijnen en nevenlijnen*
 - overige handkenmerken*
 - 3.2.2 In de handen ziet Spier het pad voor persoonlijke ontwikkeling 55
 - het statisch principe versus het dynamisch principe*
 - imago, ouderbinding, oppositie, verdringing*
 - 3.3 Een handleessessie met een proefpersoon vertoont vaste kenmerken 59
 - 3.3.1 De handen worden vanuit drie posities bestudeerd 59

¹ Om de grote hoeveelheid verschillend bronmateriaal op een betekenisvolle manier te kunnen ordenen, heb ik in een vroeg stadium besloten te werken met het ‘boxplan’ concept. Het boxplan werkt met beweringen die in een logische volgorde worden gezet en zo het raamwerk van de tekst, oftewel de inhoudsopgave, genereren.

- 3.3.2 Handen moeten intuïtief worden geschouwd 61
- 3.3.3 Spier maakt bij het handlezen ook gebruik van zijn paranormale vermogen 62
- 3.4 Het protocol van Hillesum is een persoonlijkheidsschets opgebouwd uit tachtig fragmenten 65
 - 3.4.1 Het verslag reflecteert de werkwijze van Spier en zijn leerlingen 66
 - 3.4.2 Descripties en interpretaties in het protocol zijn slechts ten dele navolgbaar 67
 - 3.4.3 Hillesum bezit de "Neigung zur Entwicklung" 68
- 3.5 De handanalyse loopt als een rode draad door Hillesums dagboeken 70
- 3.6 Het protocol van Hillesum is de proloog op haar dagboeken 74

4 Rondom Spier en handlezen zijn onverklaarde fenomenen gerapporteerd 76

- 4.1 Handlezen is een complex verschijnsel 76
 - 4.1.1 Het verband tussen een handkenmerk en de daaraan toegekende betekenis is vaak onbekend 77
 - 4.1.2 Een handleessessie wordt gekenmerkt door verschillende aspecten 79
 - verbale communicatie*
 - intuïtie*
 - paranormale waarneming*
 - cryptomnesie*
 - 'cold reading'*
 - Barnum-statements*
 - rapport*
- 4.2 Spier is een soort goeroe 88
 - 4.2.1 Spier bezit charisma 89
 - 4.2.2 Spier claimt over 'magnetische krachten' te beschikken 93
 - 4.2.3 Het kundalini-perspectief: heeft Spier 'spirituele energie' overgedragen op zijn leerlingen? 97

II LEVENSLIOP: VAN METAALHANDEL NAAR HANDLEESKUNDE

5 Frankfurt am Main, 1887-1928: Spier is zoekende 103

- 5.1 Spiers droom om operazanger te worden valt niet te verwezenlijken 103
- 5.2 Spier zoekt werk dat hem voldoening geeft 108
 - 5.2.1 Uit onvrede met zijn baan begint Spier een eigen uitgeverij 108
 - 5.2.2 Tijdens zijn leeraanlyse bij Carl Gustav Jung vindt Spier zijn roeping 111

6 Berlijn, 1929-1938: Spier zet psychochirologie op de kaart 114

- 6.1 Als psychochiroloog wil Spier zich onderscheiden van chiromanten 114
 - 6.1.1 Spier vestigt geen aandacht op zijn paranormale vermogen 115
 - 6.1.2 Spiers uitleg van de psychochirologie verschilt van de 'Neugeist-uitleg' 117
- 6.2 Spiers methode vindt aansluiting bij de medische wereld 119
 - 6.2.1 De arts August Heisler springt voor Spier in de bres 121
 - 6.2.2 Spier zou sneller een (psychologische) diagnose kunnen stellen dan artsen 122
 - 6.2.3 Spier heeft indirect banden met het Jung Gesellschaft in Berlijn 123
- 6.3 Spier helpt mensen graag, ook buiten zijn praktijk 123
 - 6.3.1 Ondanks een pijnlijke scheiding is Spier mild voor zijn ex-vrouw 124

- 6.3.2 Spier maakt het voor Vilma Fichtmüller mogelijk om zangeres te worden 125
- 6.3.3 Spier steunt zijn kinderen in hun poging een *Ariernachweis* te bemachtigen 127
- 6.4 Vanwege de 'Juden-hetze' probeert Spier naar het buitenland uit te wijken 128

7 Amsterdam, 1939-1942: Werk en privé raken verstrengeld 131

- 7.1 Zelfs met een goed netwerk lukt het niet om *Kinderhände* uitgegeven te krijgen 131
- 7.2 Spier is oprecht in zijn liefde voor zijn voormalige leerling Hertha Levi 133
 - 7.2.1 Spier tracht Levi naar Nederland te halen als assistente bij zijn werk 134
 - 7.2.2 Spier informeert Levi over een nieuwe leerling, Henny Tideman 135
 - 7.2.3 Spier wil tegenover Levi een zuiver geweten hebben 136
- 7.3 De Spierclub ontstaat onder druk van de oorlog 139
 - 7.3.1 Vijf leerlingen vormen de Spierclub in enge zin 141
 - 7.3.2 De Spierclub in brede zin is een losse groep vrienden en vooral vriendinnen 143
- 7.4 Voorbeelden illustreren de informele opleidingswijze van Spier 145
 - 7.4.1 Liesl Levie is ooit Object geweest in Berlijn en heeft altijd met Spier 'geduzt' 145
 - 7.4.2 Spier is een vaderfiguur voor Dicky de Jonge 148
 - 7.4.3 Etty Hillesum is hard op weg een goede assistente voor Spier te worden 150
 - 7.4.4 Spier gaat akkoord om zelf een keer Object te zijn 154
- 7.5 Spier zou een argeloos en kinderlijk vertrouwen in mensen hebben gehad 155

III HANDLEESKUNDE: VAN CHIROMANTIE NAAR PSYCHOCHIROLOGIE

8 Het handlezen kent een lange geschiedenis 159

- 8.1 De chiromantie is van oorsprong een divinatietechniek 161
- 8.2 Het oudste bewaard gebleven chiromantisch traktaat is rond 1160 geschreven 168
- 8.3 Het eerste boek over chiromantie is rond 1480 samengesteld 170
- 8.4 De chiromantische verhandeling uit 1522 van Indagine is invloedrijk 171
- 8.5 *Ludicrum chiromanticum* (1661): een schat aan handleeskundig amusement 174
- 8.6 In 1843 voert kapitein D'Arpentigny de term chirognomonie in 177
- 8.7 Adolphe Desbarrolles introduceert de karakterschets op basis van een handanalyse 179
- 8.8 Rond 1900 wordt het handlezen een zelfstandige discipline 182
 - 8.8.1 De opkomst van occulte bewegingen genereert belangstelling voor de handleeskunde 183
 - 8.8.2 In 1889 is de Cheirological Society of Great Britain opgericht 186
 - 8.8.3 In Parijs wordt wetenschappelijk onderzoek naar handlezen verricht 188
 - Nicolas Vaschide's studie over de 'psychologie van de hand'*
 - Alfred Binets experiment met Madame Fraya*
- 8.9 Chiromantie en chirognomie worden onderdeel van de chirologie (dan wel chirosomie) 191

9 Handen fascineren het Duitsland van het interbellum 194

- 9.1 Diverse academici verrichten chirologisch georiënteerd onderzoek 194
- 9.2 Een keur aan publicaties legt de principes van het handlezen uit 197
- 9.3 Enkele handlezers in Berlijn hebben een goede reputatie 205
 - 9.3.1 Max von Kreusch geeft een praktische wending aan de handleeskunde 205
 - 9.3.2 Professor Ketty lift mee op de glorie van zijn grootmoeder 207
 - 9.3.3 Margret Naval levert het script voor de film *Wer bist Du?* 208

- 9.3.4 Marianne Raschig vergaart een imposante collectie handafdrukken 210
- 9.3.5 Madame Sylvia leest de handen van Albert Einstein 211
- 9.4 Sommige handlezers zijn beschuldigd van bedrieglijke praktijken 213
 - 9.4.1 Johann Ciocki is in een rechtszaak vrijgesproken 213
 - 9.4.2 Else Günther-Geffers krijgt faam als gevolg van een rechtszaak 214
 - 9.4.3 Erik Jan Hanussen bewijst zijn kunnen tijdens een rechtszaak 216
 - 9.4.4 Laila Terfren wordt door de politie gezocht 218
 - 9.4.5 Josef Ranald fabriceert handafdrukken van Mussolini en Hitler 219
- 9.5 En er is de chirosoof Ernst Issberner-Haldane 220
 - 9.5.1 Issberner-Haldane is in 1925 de bekendste handlezer van Berlijn 220
 - 9.5.2 Issberner-Haldane is een overtuigd ariosoof 224
 - 9.5.3 Issberner-Haldane is uitermate kritisch ten aanzien van Spier 227
- 9.6 Julius Spier treedt in Berlijn autonoom op 231
- 9.7 Onder het naziregime belanden handlezers in ideologisch gevaarlijk vaarwater 234

10 Handlezen is in Nederland vooral een praktijk van waarzeggers 236

- 10.1 Handlezen wordt met name beoefend ter vermaak 236
- 10.2 Madame de Thèbes en Madame Fraya geven de chiromantie enig aanzien 242
- 10.3 Een bont gezelschap adverteert als handlijnkundige 244
- 10.4 Het serieuze handlezen komt in Nederland pas in de jaren dertig op 246
- 10.5 Met name in Den Haag is er belangstelling voor het handlezen 249
 - 10.5.1 Madame Sylvia blijkt geen 'huis-of-tuinwaarzegster' te zijn 251
 - 10.5.2 Miek Janssen en W.H. Holsboer gaan via *Het Vaderland* in debat 253
 - 10.5.3 Handlezen wordt opgenomen in het lezingenprogramma van het Gezelschap voor Philosophie en Parapsychologie 255
- 10.6 Julius Spier plaatst het handlezen in een nieuw daglicht 256
- 10.7 Voor zijn boek-in-wording verzamelt Philip Meerloo handafdrukken van bekende landgenoten 261

IV SPIERS HANDLEESKUNDIGE NALATENSCHAP

11 Spier heeft meer leerlingen gehad dan wordt verondersteld 269

- 11.1 Ongeveer veertig cursisten van Spier zijn met naam en toenaam bekend 269
- 11.2 Tien van Spiers leerlingen brengen de handleeskunde verder de wereld in 272
 - 11.2.1 Elsbeth Ackermann is mede-auteur van *Mysterium Mensch: Eine Einführung in der Psychologie auf Grund der Hand* (1938) 272
 - 11.2.2 Charlotte Wolff verricht handleeskundig onderzoek in Parijs en Londen 274
 - 11.2.3 Julie Neumann en Katya Klopfer boeken met handlezen succes in Tel Aviv 278
 - 11.2.4 In Rome is in het denken van Ernst Bernhard de leer van Spier een verbindend element 280
 - 11.2.5 Margaret Mamlok haalt als chirologe in New York geld op voor de oorlog 282
 - 11.2.6 Kate Marcus praktiseert de handleeskunde in Los Angeles 284
 - 11.2.7 Annamarie Mommsen voert een psychochirologische praktijk in Berlijn 286
 - 11.2.8 Phyllis Jaarsma uit Amsterdam analyseert handen op het geschilderde doek 287
 - 11.2.9 Madame Freudenberg spreekt over "La chirologie d'après Julius Spier" 290
- 11.3 Hertha Levi voegt bij de herdruk van Spiers boek een appendix met eigen materiaal toe 291

- 11.4 Een paar Spierclub-vrienden geven het handlezen voor zichzelf gestalte 293
- 11.4.1 Adri Holm en Dicky de Jonge continueren het gezamenlijk handlezen 294
- 11.4.2 Liesl Levie en Mimi Götte-de Vries lezen na de oorlog enige tijd handen 294
- 11.4.3 Johanna Smelik herziet haar mening over Spier en handlezen 296
- 11.4.4 Henny Neitzel-Tideman wil 'S.' recht doen en schrijft een essay over hem 297

12 De handleeskunde na 1945 bevat sporen van Spier 300

- 12.1 Hugo Debrunner bouwt voort op het werk van Spier en Wolff 300
- 12.2 Enkele leerlingen van Spier hebben zelf een leerling 302
- 12.3 Voor handlezers is de relatie Spier-Jung relevant 305
- 12.3.1 Jungs voorwoord in *The hands of children* legt gewicht in de schaal 305
- 12.3.2 Spier is interessant vanwege de invloed van Jung 308
- 12.4 Mede door Spier is het handlezen een 'psychologische grenswetenschap' geworden 309

SLOTWOORD

13 Het beeld van Spier is toe aan herziening 315

- 13.1 Spier is een getalenteerde handlezer met naïeve karaktertrekken die mogelijk onder voorkennis gebukt is gegaan 315
- 13.2 Spier is een handlezer van zijn tijd 319
- 13.2.1 Als oude waarzegpraktijk maakt het handlezen deel uit van het 'occulte' Duitsland 319
- 13.2.2 Vooruitstrevende handlezers varen mee op het wetenschappelijk discours 320
- 13.3 De oorlogsomstandigheden hebben ertoe bijgedragen dat Spier een spiritueel leraar is geworden 321

Bijlagen

- 1. Handafdrukken en -analyseverslagen uit de school van Julius Spier 324
- 2. Het protocol van ETTY HILLESUM herschreven en vertaald 335
- 3. Het protocol van Julius Spier 346
- 4. Vijftig handlezers in Nederland 1900-1945 350
- 5. Overzicht van bewaarde cursusaantekeningen psychochirologie 386
- 6. Beeldkatern 387

Gebruikte bronnen en literatuur 403

Summary 439

Register van persoonsnamen 446

Curriculum Vitae 462